

VÝZNAM ZNÁMENNÉHO ZPĚVU

„I mluvil Hospodin k Mojžíšovi, řka: Mluv ke všemu množství synů Izraelských a ři jim: Svatí buďte, nebo svatý jsem, já Hospodin Bůh váš.“ Lv 19, 1.2

„Buďtež vy tedy dokonalí, jako i Otec váš, kterýž jest v nebesích, dokonalý jest.“ Mt 5, 48

Jako pomoc při plnění těchto příkázání, která jsou dána všem opravdovým Israelitům, v nichž není lsti (srv. J 2, 47), existují v Církvi různá umění jako ikonografie, církevní architektura, církevní zpěv. Protože tato umění vyjadřují duchovní realitu, nesmí být v žádném případě svévolná. Poněvadž nejsou cílem sama pro sebe, ale jsou nástroji k dosažení duchovního cíle, není možné o nich uvažovat odděleně od Církve a vnitřní noetické modlitby, které pomáhají. V Církvi na Západě i na Východě existoval od počátku monofonní církevní zpěv. Vědec A. Idelson studoval náboženský zpěv židovských kmenů v různých místech na Východě především v Jemenu, Babylóně, Persii a Sýrii. Studium těchto tradic ukázalo mnoho překvapivě shodného, což jasně ukazuje na vzájemný vztah. Protože se nedá předpokládat, že tyto kmeny, které žily v nejpřísnější izolaci a v místech od sebe vzdálených, mohly mít kontakty, které by stačily pro ustanovení kulturního obecenství. Z toho nutně vyplývá, že jejich hudební tradice sahají až do doby, kdy se rozdělily, po zničení druhého chrámu Jerusalemského. Existuje překvapivá shoda mezi dávnými hebrejskými melodiemi a gregoriánským chorálem. Je zřejmé, že nejstarší formy byzantských a gregoriánských melodií pocházejí ze společného pramene, z hudby církve Antiochijské a Jerusalemské, která vznikla z hudby Židů¹.

Tedy ta forma církevního zpěvu, kterou Rusko přijalo z Byzance, pochází z dávných dob, z dob Starozákonní Církve. Na Západě byly používány různé formy jednohlasu, jako ambrosiánský, gregoriánský, mozarabský monofonní zpěv. Jednou z velkých tragedií Církve v Rusku byla záměna tradiční monofonní, unisonní, melodické formy zpěvu polyfonií – harmonizací, tzv. partiturou. Tento proces začal v polovině 17. století a zakončil se počátkem 19. století téměř všeobecným zavedením v Ruské Církvi polyfonní partitury. Tradiční církevní monofonní zpěv nevýslovně napomáhá v duchovním životě, usebírání duchovní síly člověka, učí živé víře, bázni Boží, dává pevný základ pro správné přijetí duchovní hloubky, která se skrývá v textech posvátných zpěvů. Také napomáhá pozornému přijetí obsahu zpěvů. Po pádu, když člověk ztratil Boží milost a dostal se do pokazeného stavu, nús² se oddělil od srdce, tři síly duše (rozumová, žádostivá a hněvivá) se místo své prvotní orientace na Stvořitele obrátily ke stvoření. Člověk sám se nemohl osvobodit z tohoto smutného stavu, do kterého se dostal, když zhřešil. Nakonec Sám Pán se Vtělil, vykonal spásu a dává možnost Svému stvoření, aby se stalo ve křtu novým stvořením a získalo milost Svatého Ducha. Sv. Marek Asketa říká: Kristus jako dokonalý Bůh daroval dokonalou milost Svatého Ducha pokřtěným, kterou my sami nijak nezvětšujeme, a pouze se odkrývá a projevuje v nás v souladu s plněním příkázání a přidává nám víru, dokud nedostihneme všichni k jednotě víry, vyspějeme tak, že se uskuteční Kristova plnost. (Ef 4, 13)³ A sv. Řehoř Sinajský upřesňuje, že dvěma způsoby se získává působení Ducha, kterého jsme přijali tajemně ve křtu. Za prvé obecně řečeno, plněním příkázání, s velkou námahou v průběhu dlouhé doby a za druhé za pomoci vnitřní modlitby při neustálém vzývání Pána Ježíše⁴. Povolání ke svatosti a mravní křesťanské dokonalosti je obráceno bez výjimek ke všem pravoslavným křesťanům a následovně všichni křesťané jsou povinni udělat vše co mohou, aby získali milost Svatého Ducha, našli ztracenou vnitřní jednotu, aby se jejich nús sjednotil se srdcem, aby prošli třemi stupni duchovního výstupu přes očistění a osvětlení (když se nús navrací do srdce a modlitba plyne bez přestání) dosáhnout glorifikace (oslavení) – zbožštění (theósis – to je obecenství a jednota člověka s Pánem Bohem, participace v nestvořené Boží milosti). Celý tento proces duchovního zdokonalování samozřejmě není něčím mechanickým nebo magickým, jako bychom mohli určitými činy „přinutit“ Boží milost, aby vykonala vnitřní proměnu. Boží milost ji vykoná v době, o níž ví jenom Bůh, ale dá se říci, že ji vykonává natolik, nakolik ji sami všemi

silami hledáme, prosíme o ni v duchu pokání a pokory. „Jestliže tedy vy, ač jste zlí, umíte svým dětem dávat dobré dary, čím spíše váš otec z nebe dá Duchu Svatého těm, kdo ho prosí.” (L 2, 13). Vyžaduje se synergie mezi působením Boží milosti a naší svobodnou vůlí. Církevní umění, mezi nimi i církevní zpěv, musí vyjadřovat správné a pravdivé představy o Hospodinu Bohu a duchovním světě. Musí svědčit o svatosti, čistotě, bezvášnivosti. Když se církevní umění pokřívuje, když namísto toho, aby svědčilo o svatosti duchovního světa a povznášelo k němu, svědčí spíše o neřestném stavu těch, kteří se věnují náboženskému umění, stává se spíše překážkou a komplikací v duchovním životě (vzestupu). Znamenný zpěv ve své čisté formě napomáhá usebranosti, jakoby člověka bere a staví před Hospodinem Bohem, učí bázní Boží a zbožnosti, dává pocítit reálnost duchovního světa, jeho svatost a také vede k uvědomění si vlastní vzdálenosti od svatosti (vidím Tvůj příbytek ozdobený a nemám oděv, abych do něho vešel – světilen na jitřní v pašijním týdnu), čímž učí pokornému hodnocení sebe sama. Polyfonie, která vešla do ruské církevní praxe ze Západu, nemá tyto vlastnosti, čímž ztěžuje správný duchovní život. Když se člověk nedělí za nedělí, svátek za svátkem nalézá v chrámě, v duchovní atmosféře, kterou napomáhá vytvářet znamenný zpěv, má ideální vnější podmínky ke správnému duchovnímu životu (správné praxi duchovního života), který ho může přivést s pomocí Boží milosti až na samý vrchol dokonalosti. Tato duchovní atmosféra také napomáhá pohybu nás ke sjednocení se srdcem. Ke sjednocení může samozřejmě dojít jenom působením Boží milosti, když milost obnoví vnitřní jednotu člověka, tehdy začíná vidět věci tak, jak jsou ve skutečnosti, ve správné perspektivě. Jestliže opravdu toužíme po duchovním obrození Ruska a našeho vlastního církevního života, musíme s vděčností a pokorou používat ty nástroje, které jsou dány Prozřetelností Církvi, které jsou dosvědčeny Tradicí. Církevní a osobní modlitba jsou jakoby srdcem celého církevního organismu, když nejsou v pořádku – jako i nemocné srdce – celý organismus je paralyzován a naopak. Kéž dá Hospodin všem lidem dobré vůle pochopit tuto prostou pravdu.

Otec Andrej (Erastov): S polovinou 18. století je spojen přelom v historii staroruské ikonomalby a církevního zpěvu. V ikonomalbě se v této době projevují západní vlivy v eklektickém stylu Simona Ušakova a jeho spolupracovníků. Do církevní praxe se jako novota zavádí vícehlasý, chórový (partesní) zpěv a i když ne bez boje, začíná vytlačovat starobylý unisonní znamenný zpěv. Jistěže se vliv Západu na církevní umění Rusi projevoval i do 17. století a dá se dokonce říci, že od samého počátku historie Ruské církve, protože Rus nikdy nežila odděleně od západních sousedů, ale vlivy se organicky zapojovaly do uspořádání staroruského církevního umění, bez porušení jeho principů. V polovině 17. století došlo k něčemu úplně jinému: sama koncepce západního umění byla přijata jako nějaké zjevení, jako něco vyššího ve srovnání s tradičním církevním uměním. Vnější bohatství forem západního umění mohlo tak uvést do pokušení ruské lidi té doby, protože, vnitřně odpadli od církevní tradice, která se udržuje v kanonickém ikonopisu a zpěvu. Hloubka jejich duchovního obsahu se pro ně stala nesrozumitelná a cizí. V průběhu posledních dvou věků došlo ke skoro úplnému zesvětštění církevního umění, t. j. skoro se vymazala hranice mezi světským a duchovním uměním. Pouze na málo místech (hlavně u staroobřadníků) se zachovaly staré tradice. Na konci 19. století a hlavně na počátku 20. století se začíná projevovat zájem o ruskou ikonografii, architekturu a zpěv. To, co se dříve považovalo za „barbarství“, se stalo předmětem pečlivého sbírání a studia. Přičemž v tomto nalezení ztracené krásy, umělci často šli před církevním lidem. O znamenném zpěvu se teď píší knihy a články a věřící církevní lidé se rozpačité dívají jeden na druhého, jestli regenta chóru napadne zazpívat něco v znamenném zpěvu. Hle jak např. oceňuje profesionální hudebník staroruský církevní zpěv: „Výtky standartnosti a monotónnosti se naprosto nehodí ke staroruskému Bohoslužebnému zpěvu. Právě naopak výjimečné bohatství rytmu – takový je znamenný zpěv. Vytváří svébytnou rytmickou kulturu, která je zatím ještě naprosto nedoceněna (B. Kutuzov, „Princip mjery i krasoty v znamennom raspjeve“. Ž. M. P. 1, 1993). Je nezbytné, aby si církevní lidé uvědomili, že otázka o tom, jaký má být církevní zpěv, jaká má být ikonomalba, nemůže být záležitostí pouze osobního vkusu, kde každý může mít své názory.

Kanonické církevní umění (jako např. Bohoslužebný řád), je pokladnicí Církve pro poučení jejích dětí. Může-li Církev předat dílo výchovy svých dětí lidem vnějším? Kanonické formy církevního umění se krystalizovaly po století, aby dosáhly svého cíle: uměleckými prostředky (linie, malba – v ikonomalbě; melodie a rytmus – ve zpěvu) zachytily krásu křesťanství. Konkrétně známý zpěv má čistě duchovní účinek na člověka, dává mu možnost pocítit blahou vůni svatosti. Na druhé straně, jaký účinek může mít na duši dnes v chrámech běžný partesní zpěv? Jako výtvar lidí nesvatých a nezřídka dokonce církevně – nevzdělaných mnohohlasé kompozice mohou pouze vzbuzovat u posluchačů škálu různých emocí (od nervové hravé radosti až do melancholického smutku). Díla církevních skladatelů, i když byla psána na bohoslužebné texty, jsou v podstatě hudebními díly v proudu západní kultury. Církevní zpěv tak přestává být prvkem bohoslužby a stává se samostatným uměním, předurčeným dát potěšení účastníkům bohoslužby. Cílem skladatele je efekt hudebního aranžmá, slova zpěvu se odsouvají na druhé místo. (Charakteristické jsou v tomto smyslu četné „Cherubímské“, obvykle elegická 1. část se mění na bravurnost 2. částí jako da Carja, což je čistě hudební efekt, který nemá oporu v textu bohoslužebné písně.) Značná část repertoáru církevních chórů je napsána skladateli třetího stupně, epigony západní evropské hudby. Důsledkem toho je, že z jejich výtvarů dýchá nezřídka neupřímnost, faleš, což je vůbec charakteristické pro slabé umělecké práce. Sv. Řehoř Theolog se divil drzosti těch, kteří „učili o duchovním, aniž by měli Ducha“, falsifikace je nevyhnutelná, když se do duchovní oblasti tlačí člověk, který k této oblasti nepatří. (Dokonce Dostojevský se nevyhnul falši v zobrazení starce Zosimy, čehož si obvykle nevšimnou lidé necírkevní). Starobylé církevní umění – architektura, ikonomalba, církevní poezie a zpěv – jako celek stojí na velmi vysoké umělecké úrovni. Ve svých nejlepších pracích překonávají mistrovská díla světového umění. Jeho obsah – božská tajemství křesťanství prostřednictvím svaté lidské duše ikonopisce, poety nebo zpěváka, geniálně vyjádřená prostředky umění. Odtud jeho síla, vliv a blízkost duši každého člověka. Církevní umění je zcela duchovní a jeho umělecké kvality se nemohou oddělovat od duchovní stránky a ani se nemohou studovat bez ohledu na tuto duchovní stránku.

¹ APEL, Willi. *Gregorian Chant*. Bloomington: Indiana University Press, 1958. s. 34, 35, 38.

² Pojem *nús* se v patristických spisech nepoužívá pouze v jednom významu. Může znamenat duši nebo srdce nebo energii duše. *Nús* je jakoby okem duše, nejčistší částí duše, nejvyšší pozorností. Říká se mu též noetická energie a neidentifikuje se s rozumem. *HIEROTHEOS*, Metropolitan. *The Illnes and Cure of the soul in the Orthodox Tradition*. Levadia, Řecko 2001. s. 38.

³ Inokov KALLISTA a IGNATIJA. *Nastavlenije bezmolvuščim*. In *Dobrotoljubije*, díl 5. Jordanville, N.Y., 1966. s. 221.

⁴ BALFOUR, David. *Saint Gregory the Sinaite*. Athens 1982. s. 138, 139.

Tato studie je mírně upravenou verzí článku, který vyšel v ruštině v U.S.A. pod názvem *Značenije Znamennago pjenija*. *Pravoslavnaja Rus*, 1993, roč. 65, č. 16, s. 8, 9. Článek vyšel též v angličtině v U.S.A. v *Orthodox Life*, 1993, roč. 43, č. 4, s. 36-39. Byl publikován také v Německu v *Der Schmale Pfad*, 2004, č. 9, s. 67-70. K ruské verzi bylo připojeno redakcí Pravoslavné Rusi zamyšlení otce Andreje, které zde publikujeme v českém překladu.

